

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Η δίκη του Αντολφ Αϊχμαν αποτέλεσε ένα από τα συγκλονιστικότερα γεγονότα του 1961. Ο Αϊχμαν ήταν επικεφαλής του ειδικού τομέα των SS περι εβραϊκού ζητήματος, ο κεντρικός υπεύθυνος συντονισμού των εκτοπίσεων των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης, όπου εκατομμύρια Εβραίοι και άλλες στοχευμένες ομάδες εξοντώθηκαν με βιομηχανικό, απρόσωπο τρόπο στους θαλάμους αερίων. Συνεπώς, αποτελούσε τον κεντρικό εγκέφαλο του μεγαλύτερου εγκλήματος του 20ού αιώνα.

Όπως εκατοντάδες ανώτατοι και ανώτεροι ναζι αξιωματούχοι, είχε καταφέρει, μέσα στο πλήρες χάος της απελευθερωμένης Ευρώπης, να χρησιμοποιήσει ισχυρά δίκτυα προστασίας και να διαφύγει στην Αργεντινή, όπου απολάμβανε την *de facto* ασυλία της «ανωνυμίας» του. Παρότι ο τόπος διαμονής του ήταν γνωστός στις διωκτικές αρχές, ειδικά από τη στιγμή που και η οικογένειά του μετοίκησε στην Αργεντινή το 1952, ο Αϊχμαν ζούσε ανενόχλητος και ασφαλής. Κανείς δεν φαινόταν να ενδιαφέρεται για την έκδοσή του. Η σύλληψή του έγινε μόλις το 1960 σε μια από τις θεαματικότερες μυστικές επιχειρήσεις της περιφημής ισραηλινής υπηρεσίας Μοσάντ, η οποία τον απήγαγε από την Αργεντινή ξεσηκώνοντας πλήθος αντιδράσεων ακόμη και της American Jewish Committee που ζήτησε, ματαιώς, από τον πρωθυπουργό του Ισραήλ Μπεν Γκουριόν την παράδοση του Αϊχμαν στη δικαιοδοσία κάποιου διεθνούς δικαστηρίου.

Για πρώ τη φορά □ προσωποποιήθηκε □ το Ολοκαύτωμα

Η σύλληψη του διαβόητου εγκληματία αποτελούσε βασική συνισταμένη της πολιτικής του κράτους του Ισραήλ σε σχέση με την αποκρυστάλλωση της ισραηλινής εθνικής ταυτότητας. Για το Ισραήλ αποτελούσε θέμα τιμής αλλά και ενίσχυσης της εθνικής ταυτότητας να δικαστεί ενώπιον Εβραίων δικαστών και μαρτύρων και όχι ενός διεθνούς δικαστηρίου. Η απόφαση αυτή ωστόσο δίχασε τη διεθνή κοινωνία αφού συγκρούσαν με την έως τότε πρακτική της εκδίκασης τέτοιων υποθέσεων από δικαστήρια διεθνούς χαρακτήρα τα οποία εγγυώνταν ακόμη και απέναντι σε φρικτούς εγκληματίες τις αρχές της δίκαιης δίκης και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους. Η δίκη ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1961 και ολοκληρώθηκε τον Δεκέμβριο, μέσα σε ένα κλίμα έντονων αντεγκλήσεων για τη νομιμοποίησή της. Ο Αϊχμαν απαγχονίστηκε τον Μάιο του 1962.

Σε αντίθεση με ό,τι ισχυρίζονται σήμερα διάφοροι άσπονδοι φίλοι του κράτους του Ισραήλ, η σχέση του νεοσύστατου κράτους με την κληρονομιά του Ολοκαυτώματος και τους επιζώντες κάθε άλλο παρά οργανική υπήρξε. Αντίθετα, η δίκη του Αϊχμαν συνετέλεσε στο να προσωποποιηθεί για πρώτη φορά το Ολοκαύτωμα όχι μόνο στα μάτια της παγκόσμιας κοινής γνώμης αλλά και στα μάτια της ισραηλινής. Ως τότε, οι επιζώντες αντιμετώπιζονταν με ένα μείγμα απαξίωσης (διότι δεν αντιστάθηκαν αρκετά στους διώκτες τους) και αμηχανίας (διότι τους ζητούνταν να μετατραπούν σε καλούς σιωνιστές που θα πολεμήσουν άμεσα τους εχθρούς του Ισραήλ). Η δίκη του Αϊχμαν μετέβαλε μια για πάντα την αντίληψη περί επιζώντων και Ολοκαυτώματος στο κατ' εξοχήν ενδιαφερόμενο κράτος και προσέδωσε στους επιζώντες το ηθικό κύρος που απολαμβάνουν μέχρι και σήμερα. Το Ολοκαύτωμα δεν ήταν πλέον ένα «απλό» έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, ήταν το έγκλημα στο οποίο υπέφεραν εκατομμύρια Εβραίοι. Συνεπώς, η δίκη αποτέλεσε εξαιρετική αφορμή για να καθιερωθεί το κράτος του Ισραήλ ως ο μόνος φορέας εκπροσώπησης των συμφερόντων των Εβραίων απανταχού της Γης. Η εθνική αυτή προπαγάνδα, σύμφυτη με τη διαδικασία της δίκης τότε, έχει κάπως λησμονηθεί σήμερα.

Στην πραγματικότητα, η δίκη έθετε πολλά ζητήματα ταυτόχρονα. Η μεμονωμένη δίκη ενός βασικού υπαιτίου της γενοκτονίας ερχόταν σε αντίθεση με την πάγια τακτική των ομαδικών δικών της Νυρεμβέργης, του Νταχάου και της Φρανκφούρτης που ακολούθησε. Το κεντρικό ζήτημα της δίκης ήταν φαινομενικά απλό: ο βαθμός της ενοχής του κατηγορουμένου και η προσωπική του ευθύνη για την ενορχήστρωση των εκτοπίσεων στα στρατόπεδα εξόντωσης. Όμως τα ερωτήματα ήταν περισσότερα από τις απαντήσεις. Ήταν ο Αϊχμαν φανατικός αντισιμιτής ή ομορτοουνιστής; Ενήργησε με υπερβάλλοντα ζήλο ή αποτελούσε το γρανάζι μιας μηχανής όπου η υπακοή στο καθήκον ήταν μονόδρομος; Ήταν ένας φυσιολογικός άνθρωπος σε μη φυσιολογικές συνθήκες ή μια τερατώδης διεστραμμένη προσωπικότητα;

Οι θέσεις της φιλοσόφου Χάνα Αρεντ

Η θυελλώδης διαμάχη γύρω από τον χαρακτήρα του Αϊχμαν και τον βαθμό ευθύνης που του αναλογούσε στιγματίστηκε από την αιρετική γραφή μιας εκ των σημαντικότερων φιλοσόφων του 20ού αιώνα, της Χάνα Αρεντ, η οποία κάλυψε τη δίκη ως απεσταλμένη του περιοδικού New Yorker. Η Αρεντ διατηρούσε στενή σχέση με έναν στιγματισμένο για τα φιλοναζιστικά του αισθήματα κορυφαίο φιλόσοφο, τον Χάιντεγκερ.

Ταυτόχρονα είχε ήδη από το 1944 αντιταχθεί στο σιωνιστικό όραμα της ίδρυσης εβραϊκού κράτους, άρα αποτελούσε έναν ελάχιστα φιλικό κριτή της όλης διαδικασίας -μάλλον το αντίθετο- στα μάτια των Εβραίων του Ισραήλ και της Διασποράς.

Η ουσία της κριτικής της Αρεντ βρισκόταν στη χαρτογράφηση των ηθικών ορίων της μετωνυμίας του ναζισμού στο απόλυτο κακό και του Αϊχμαν σε μια τερατώδη, διαβολική φιγούρα. Ήδη από το 1951, με το εξίσου κλασικό έργο της «The Origins of Totalitarianism», είχε τολμήσει να διερευνήσει τις ομοιότητες μεταξύ σταλινισμού και ναζισμού. Σχετικοποιώντας τις ευθύνες του Αϊχμαν, χωρίς να αμφισβητεί την ενοχή του, του απέδωσε περιορισμένη δυνατότητα ηθικού προβληματισμού γύρω από τις πραγματικές διαστάσεις και συνέπειες που είχε η θέση του. Σύμφωνα με την Αρεντ, σε αντίθεση με τη ροή της δίκης, δεν ήταν ο εγγενής αντισημιτισμός ούτε ο ναζιστικός φανατισμός του που τον έκανε ένα πολύτιμο γρανάζι της ναζιστικής μηχανής. Ήταν η ευσυνειδησία και η προσήλωση στο καθήκον.

Η βασική αυτή θέση ονομάστηκε από την ίδια η «κοινοτοπία του κακού» και υπήρξε μια από τις καθοριστικότερες θέσεις στην ιστορία της σύγχρονης διανόησης, φράση-ορόσημο για να περιγράψει κανείς την ευκολία με την οποία φυσιολογικοί άνθρωποι μπορούν να διαπράξουν αποτρόπαιες πράξεις, κρυμμένοι πίσω από εντολές ανωτέρων. Εν προκειμένω, ήταν η γερμανική καταναγκαστική μηχανή και όχι η συνείδηση του Αϊχμαν που ενεργούσε. Οπως διευκρίνισε η ίδια μεταγενέστερα, «μου έκανε εντύπωση η πρόδηλη ρηχότητα του πράττοντος που κατέστησε αδύνατο τον εντοπισμό του αδιαμφισβήτητου κακού των πράξεών του σε οποιοδήποτε βαθύτερο επίπεδο αιτιών ή κινήτρων. Τα έργα ήταν τερατώδη, αλλά ο δράστης [...] ήταν αρκετά συνηθισμένος, ούτε τερατώδης ούτε δαιμονικός».

Κатаιγιστικές αντιδράσεις και σφοδρή κριτική

Οι αντιδράσεις υπήρξαν άμεσες όσο και καταιγιστικές και περιγράφονται γλαφυρά στην πρόσφατη ταινία «Hannah». Υιοθετώντας σχεδόν άκριτα την υπερασπιστική γραμμή του Αϊχμαν, η Αρεντ εξόργισε τους αναγνώστες του περιοδικού το 1963 όταν δημοσιεύθηκε η ανάλυσή της. Ένα επιπλέον σημαντικό σημείο ήταν ότι η Αρεντ προχώρησε περαιτέρω ασκώντας δριμεία κριτική στα Judenrat, τα περίφημα εβραϊκά συμβούλια που «διευκόλυναν» τους ναζί στο έργο της εκτόπισης και εξόντωσης των ομοθρήσκων τους. Η μετάθεση της ευθύνης από τους ναζί στα ίδια τα θύματα έφερε την Αρεντ αντιμέτωπη με την κατηγορία του αντισημιτισμού.

Ακόμη και σήμερα, σημαντικοί ιστορικοί και διανοητές αναμετριοούνται με τις προκλητικές αυτές θέσεις. Χαρακτηριστικά, ο David Cesarani, στη βιογραφία του Αϊχμαν (2007) με τον εύγλωττο τίτλο «Becoming Eichmann», ισχυρίζεται ότι ο Αϊχμαν, παρότι

Ξεκίνησε ως ένας γραφειοκράτης, εξελίχθηκε στην πορεία σε φανατικό ναζί, διαψεύδοντας τη θεώρηση της Αρεντ. Η εξίσου σημαντική Deborah Lipstadt προσπάθησε να διαλύσει ηθικά και ιστορικά τόσο τα επιχειρήματα όσο και την ίδια την επιστημονική ακεραιότητα της Αρεντ σε σχετικά πρόσφατη σχετική μονογραφία. Ενδεικτικό της σημασίας και διανοητικής ισχύος των επιχειρημάτων της Αρεντ, έστω και αν πολλά από αυτά έχουν καταρριφθεί στην πορεία, είναι ότι ακόμη και οι ορκισμένοι εχθροί των απόψεών της, όπως οι προαναφερθέντες, υιοθετούν μεγάλο μέρος των επιχειρημάτων και συμπερασμάτων της, παρότι τελικά επιχειρούν να καταρρίψουν τη βασική θέση της.

Όπως πάντοτε, σε τέτοιους δημόσιους διαλόγους συνθετική οδός δεν υπήρξε, σε βαθμό που ορισμένοι ισχυρίστηκαν ότι τελικά δικάστηκε η Αρεντ και όχι ο Αϊχμαν. Πολύ αργότερα, νέα στοιχεία που δόθηκαν στη δημοσιότητα υπέδειξαν ότι ο Αϊχμαν είχε πλήρη συνείδηση των συνεπειών που είχαν οι πράξεις του, μάλιστα επαιρόταν γι' αυτές. Συνεπώς, σήμερα προκύπτει πως η Αρεντ ενδέχεται να έσφαλε στην ψυχογράφηση ενός καριερίστα και εν γένει ασυνείδητου αλλά πειθαρχικού Αϊχμαν, ωστόσο είναι σαφές ότι η έννοια που εισήγαγε αφορούσε σε πολύ μεγάλο βαθμό τη γερμανική κοινωνία εν γένει. Η μετατροπή των ναζί από τερατώδεις προσωπικότητες, έξω από τα όρια του ανθρώπινου είδους αλλά και της Ιστορίας, σε σχεδόν φυσιολογικούς ανθρώπους που ακολουθούσαν εντολές έχοντας απολέσει τη δυνατότητα διάκρισης μεταξύ καλού και κακού διευκόλυνε τις πληρέστερες και βαθύτερες ερμηνείες όχι μόνο του ναζιστικού φαινομένου αλλά και άλλων γεγονότων γενοκτονίας. Άλλες ιδέες της, όπως η αναζήτηση ευθυνών των εβραϊκών συμβουλίων στο πλαίσιο της γενικότερης ηθικής κατάπτωσης που επέφερε η εποχή, έχουν σήμερα πλήρως καταπέσει από τη σύγχρονη έρευνα, που έχει αποδείξει ότι τα εβραϊκά συμβούλια δεν είχαν παρά την ψευδαισθηση της επιλογής περί συνεργασίας με τους ναζί και ότι λίγα θα άλλαζαν στο τελικό αποτέλεσμα της γενοκτονίας.

Ωστόσο, η μεγάλη σημασία του έντονου αυτού διαλόγου έγκειται σε τρία κυρίως σημεία: α) στην καθοριστική σημασία του Ολοκαυτώματος και της μνήμης του για την εβραϊκή ταυτότητα εντός και εκτός Ισραήλ, β) στην αδιαμφισβήτητη ανάδειξη του Ολοκαυτώματος ως του κατ' εξοχήν γενοκτονικού εγκλήματος διεθνούς σημασίας, πέρα από εθνικά και πολιτικά όρια, γ) στην ανάδειξη της έννοιας της γενοκτονίας ως του πλέον σημαντικού εγκλήματος έναντι κάθε ανθρώπου και λαού. Στα δύο τελευταία αυτά σημεία, η Αρεντ περισσότερο δικαιώθηκε παρά έχει διαψευσθεί.

*Ο κ. Γιώργος Αντωνίου είναι επίκουρος καθηγητής στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

[ΠΗΓΗ: Εφημερίδα [ΚΑ&Thetaeta;ΗΜ&Epsilonilon;Ρ&lota;ΝΗ](#), 22.11.2015]